

AZSIAI AUFKLÉRIZMUS

avagy a bolsevikok, a Jó és Igazság

"Mi sohasem fogunk olyan
álláspontot elfoglalni, hogy
mindenki önmaga által töké-
letesedjék [...]; rajtunk nyugszik
az ország sorsáról való gondos-
kodás kötelessége. [...] Igen, mi
szériában fogjuk gyártani
az értelmiségieket, úgy fogjuk
őket kiformalni, mint a
gyárakban."

(Buharin: Az orosz értelmiség sorsa)

I.

A forradalmi messianizmus által (zött bolsevizmus minden eszköz
használatát igazolva látta. Minden módszer megengedhető a nagy cél érdekében
-- feltéve, ha hatékony. "Magától értetődik, hogy mi az egyéni terrort csak
célszerűség okából vetettük el" -- írja Lenin ("Baloldaliság" -- a
kommunizmus gyermekbetegsége). és valóban hatékonyabbak voltak: a Csekának
(1921-ben) több, mint negyedmillió tagja volt és 1922-ben 132 koncentrációs
táborban 60 ezer foglyot őriztek. (Schapiro: Les révolutions russes de 1917)

A terrornak két fajtáját különböztették meg a proletárforradalom (időben
egybeeső) szakaszainak megfelelően. Elsősorban feltétlen erőszak
szükséges a proletáriátus bilincseinek szétöréséhez, a burzsoázia
ellenállásának elsöpréséhez, a társadalom bomlástermékeiben meglevő
fosztogató hajlam megfékezéséhez, a régi hatalmi gépezet szétrobbantásához.
Ez volt az egyik pont, ahol Lenin összeütközésbe került az európai
szociáldemokratákkal, legfőképpen Kautskyval (akit ezután nemes
egyszerűséggel a burzsoázia lakójának, a tőkés talpnyalójának nevez). A
kautskyizmus ugyanis hajlamos lett volna bizonyos demokratikus intézmények
fenntartására, és így elítélték a bolsevikokat, akik -- miután kisebbségbe

kerültek -- minden skrupulus nélkül (megelőző ígéreteik ellenére) szétkergették az Alkotmányozó Nemzetgyűlést.

Mindazokat, akiket burzsoának minősítettek, megfosztották a szabadságjogaik nagy részétől (és ezek között nem a választójog hiánya volt a legfontosabb...). A forradalmi törvények megsértőire kemény büntetések vártak. "A kizsákmányolók [...] ellen alkalmazott halálbüntetés nélkül aligha tud meglenni bármely forradalmi kormány." (Lenin: A fenyegető katasztrófa és hogyan kell ellene harcolni) 1917 és 1922 között körülbelül 140 ezer kivégzést hajtottak végre... (Schapiro: i. m.)

Mint hogy a bolsevik párt a proletáriátus élcsapata; a munkásosztály leöntudatosabb elemeit tömöríti; a legmagasabb rendű munkásszervezet, amelyben vasfegyelem uralkodik ("Saját pártunkat úgy építettük fel, hogy mi vagyunk a legmilitarizáltabb szervezet, amely valaha létezett." -- Buharin: A szakszervezetek és feladataik); és kezében van az egyedül tudományos módszer, a marxizmus; mindezekből következően egyedül a párt képes megmutatni a munkásosztály számára helyes cselekvést. Csakhogy a proletáriátus nagymértékben heterogén, így egyes kevésbé öntudatos rétegei nem képesek felismerni a párt igazát. Mint hogy megszűnt a gazdasági kényszer, őket csak államhatalmi eszközökkel lehet a helyes útra terelni. Így lesz az erőszak "maga is gazdasági potencia" (Marx: A tőke). Ez a gazdaságon kívüli erő a proletárdiktatúra terrorjának második formája: az összetartás, a szervezés, az építés ereje. A "koncentrált erőszak részben befelé is fordul, mint hogy a dolgozók önszervezésének és kényszerű önfegyelmzésének tényezője." (Buharin: Az átmeneti korszak gazdasága)

Természetesen nemcsak a nyers erőszak, hanem a nevelés, a meggyőzés eszközeivel is hatni kíván a népet felszabadító párt. (Jegyezzük meg: a nép nem felszabadul, hanem felszabadítják a hivatásos forradalmárok, hogy aztán elvezessék a boldogság birodalmába.) Az emberek lassan megszokják (ez a kulcsszó: a megszokás) az együttélés új életszabályait és feleslegessé válnak a kényszerítő intézmények: az állam elhal.

Mindez persze csak a legteljesebb centralizáció útján érhető el, így mindenféle autonómiát szent reméléssel utasítanak el: "a szakszervezetek független [...] azaz a szovjethatalommal és a kommunista párttal szembeállított szervezetek lesznek-e?" -- borzad el Buharin (A szakszervezetek...) azonosítva a függetlenséget a szembeszállással. Ugyanúgy "a szepirodalom az osztályharc hatalmas fegyvere" (ibid.: A proletáriátus és a művészetpolitika kérdése), így a kultúra területén is a párt hegemóniájának kell érvényesülni. Senkinek nincs joga sem lehetősége kivonni magát az

osztályharc alól. "Ideje szakítani a politikához való semleges viszonyulás nézőpontjával. Ilyen nincs!" (uő.: Az orosz értelmiség sorsa)

Az összeütközés természetes volt az anarchistákkal, akik autonóm, egymással sokrétű szerződéses viszonyban álló csoportok szabad egyezmények által felépülő hálózatoként képzelték el a forradalom utáni társadalmat. Buharin egyszerre középkorinak és utópikusnak tartotta ezeket a gondolatokat (Anarchia és tudományos kommunizmus). Ezzel szemben Lenin az új társadalmat centrális szervezethez álmodta meg, amelynek alapegysége a termelési-fogyasztási közösség, a kommuna, amely az ellenőrzés egysége, irányítja a termelést, beszedi az adókat és szétosztja a termékeket.

Ezek a szervezetek versenyben állnak egymással, amelynek nyertesei munkaidőcsökkentésben és kulturális javakban részesülnek jutalmul. (Lenin: Hogyan szervezzük meg a versenyt?) A sajtó nem a proletáriátust butító politikai pikantériákról ír, hanem az élenjáró szervezetek munkájavitó példáját mutatja be. 1922. június 8-án egységesítették a cenzúrát, így a szovjet sajtót fokozatosan valóban sikerült évtizedekre teljesen unalmassá tenni.

A centralizált gazdaságban a munkával is tervszerűen kell bánni: "a munkástömeg nem lehet kóborló Oroszország." (Trockij a IX. kongresszuson) Az államhatalmi szervek az egységes gazdasági tervekkel összhangban irányítják a munkásokat az üzemekhez, amelyeket súlyos büntetések terhe mellett tilos elhagyniuk. a munkásokat "ugyanúgy irányítani, kinevezni, vezényelni kell, mint a katonákat [...] Ez a militarizálás elképzelhetetlen a szakszervezetek militarizálása nélkül, egy olyan rendszer bevezetése nélkül, amely mellett minden munkás a munka katonájának érzi magát s nem rendelkezik magával szabadon [...]" (Trockij, u.o.)

Ez volt a bolsevizmus történetének első és utolsó olyan időszak, amikor a teóriát bizonyos területeken valóban praxissá próbálták átfordítani -- és nem az álmodtól eltérő gyakorlat jelentette az elmélet Prokrusztés-ágyát. A gazdasági viszonyokat teljesen naturalizálták, az ártermelést és pénzforgalmat felszámolták (ez utóbbit a 8000-szeres inflációval). Az elosztás egyenlő és a bérektől független. 1918 végétől megkezdték a szükségletekhez igazodó elosztást: a 16 éven aluliak ingyen étkezést és ruhát kaptak, a lakbér megszűnt, általános munkásruhát vezettek be, ingyenes vagy (gyorsan semmit se jelentő) fix áras volt a cukor, a só, a gyufa, a postaforgalom, a szappan stb.

Ha minden bolsevik elképzelés megvalósult volna, az új társadalomról csak egy orwelli víziónk lehetne: megfegyelmezett, vezényelt munkások tömegei gyülekezésekben nyforma ruhákban, fegyelmezett rendben az egyenlő adag szappan felvételére...

A nevelés már a kapitalista viszonyok között elkezdődik, a párt legális és illegális munkája a forradalomra készít fel, úgy a parlamentekben, mint a szakszervezetekben. A hatalom megragadása után az egész új dimenziókat kap, a szocializmus építése során az embereknek új szokásokat kell elsajátítaniuk. Alá kell vetniük magukat a legteljesebb fegyelemnek az osztályérdekekért, de a "demokrácia forradalmi diktatúrájának" nevében vezetőit visszahívhatja és ellenőrizheti. Később minden öntudatos munkásból lehet vezető: az új államapparátusban, a szovjetekben és a gyárakban mindenki képes lesz minden feladatot ellátni (ez a szellemi és fizikai munka különbségének megszűnése), mivel a munka "számvitelét, ennek ellenőrzését a kapitalizmus rendkívül leegyszerűsítette". (Állam és forradalom) Az apparátusi levékenységért csak a munkás allagfizetés adható, később pedig teljesen ingyen, a munkaidő után vegzik el az igazgatási feladatokat: "Célunk, hogy minden dolgozó a nyolcórás termelőmunka 'feladatának' elvégzése után fizetés nélkül végezzen állami feladatokat." (A szovjethatalom soronlevő feladatai)

összefoglalva a forradalom idején a bolsevik ideológia néhány elképzelését a jövőről:

1. Teljes centralizáció az államigazgatás, a gazdaság, a társadalom, a kultúra stb. területén. "Minden polgár egy, az egész népre kiterjedt állami 'szindikátus' alkalmazottjává és munkásává válik." (Állam és forradalom)

2. az állam elhalása a kényszer és meggyőzés által kialakított szokások útján történik. A "minden társadalmi együttélésben szükséges egyszerű alapvető szabályok megtartásának szükségszerűsége nagyon hamar szokássá fog válni." (u.o.)

3. Ezt az új viselkedésrendszert a munkásosztály legöntudatosabb, vasfegyelemmel megszervezett része fogja rakényszeríteni a többiekre, onmagát a tudományosság nevében igazolva.

4. A nevelés (és a társadalmi élet) alapegységei a termelői-fogyasztói közösségek ill. a szakszervezetek (amelyek formálisan pártonkívüliek, de az építésbe bevont tömegeket a párt tagjai irányítják) és a szovjetek államhatalmi szervei.

Megjegyzés: A fenti leírás csak a bolsevik gondolkodás 1921-ig tartó szakaszára érvényes a maga konkrétságában, ettől kezdve az ideológia bizonyos történelmi körülmények hatására módosult. A bolsevikul gondolkodók mentalitása azonban alapvonalaiban nem változott.

II.

Az első rész ugyan kiragadott példákon keresztül, de a teljességet valamelyest tükrözően megmutatta a bolsevik alapvonások jó részét: szektásság, dogmatizmus, a társadalmi egyenlőség vágya, erőszakosság, abszolút centralizmus, fegyelem, vakhit a hierarchiában stb. Felmerül a kérdés: hogyan, milyen elvek mentén rendeződtek egybe ezek a vonások? Tegyük tehát egy (hangsúlyozottan: a lehetségesekből egy) értelmezési kísérletet a kor bolsevik ideológiájára vonatkozóan.

A bolsevikok nem hitték az emberben. Pontosabban nem hitték, hogy az ember eredendően jó, hogy önmagát el tudja irányítani, hogy önmaga által tud tökéletesedni, hogy tud helyesen dönteni, helyes utat választani. Minthogy az ember eredendő társadalmi állapota a káosz, a zűrzavar, a társadalom -- a rend megteremtése és megőrzése érdekében -- szükségszerűen kettéosztott Mozgatóra és Mozgatott... A mozgató kisebbség a társadalom szubjektuma, amely egyedül képes a társadalmi cselekvésben alany lenni; míg a többség csak objektum, csak tárgy lehet a társadalom mozgásában. A Mozgató csoport eredendően azért mozgató, mert jó. De nem a társadalmi csoportot alkotó egyének a jók, az egyének mint olyannak, nem lehet szubjektív tudata, a jót csak a társadalmi csoport, a feltörekvő osztály birtokolhatja: a Jó nem más, mint a "haladó" osztály osztálytudata; az egyén tudata csak annyiban jó, amennyiben visszatükrözi a haladó osztály közösségi tudatát. "Saját 'közösségén' kívül az egyes egyén 'természeti' partikularitás, amely nem tehet szert társadalmi létezésre." (Tallár Ferenc: Utópiák igézetében)

De mitől jó a Jó? A válasz: az a jó, akinek igaza van; az, aki képes az Igazságot megragadni. Az Igazság az emberektől független, hozzájuk képest objektív, bár az ő cselekvéseikben valósul meg, tehát nincs külső valósága (lásd "materializmus"). Az Igazság nem más, mint egyfajta út, a szükségszerűség útja. Aki ezen az úton halad: jó, aki nem: rossz. Az a társadalmi csoport, amelyik az Igazság útján halad, tehát jó, az lesz a társadalom Mozgatója. A mozgató szerep érvényesítéséhez megfelelő intézményeket (államhatalom, jogrendszer, műveltségi monopólium stb.) épít ki vagy vesz át. Csakhogy a Jó relatív, a jósnak nincs abszolút mércéje, mivel az igaz út kacskaringós (lásd "a termelészközök és termelési viszonyok fejlődése"), egy új osztály lesz jó -- a Mozgató viszont még egy másik ("a felépítmény lemarad az alap fejlődésétől"), így megkezdődik köztük az ütközet a mozgató posztokért (lásd "osztályharc"), amely szükségszerűen a

jó győzelmével végződik. A harc folyamán a társadalom három részre szakad: jókra (az egyetlen igaz), ingadozókra (akik lassan alávetik magukat a jó irányításának) és rosszakra (akik ellenállnak, akik "vissza akarják forgatni a történelem kerekét"). A társadalmi csoportok harca a mozgatásért -- ez tulajdonképpen a Történelem. ("Minden eddigi társadalom története az osztályharcok története.")

Az osztály minden tagja helyzetétől következően valamilyen mértékben rendelkezik osztálytudattal, de a legrendszeretlenebben, a megfelelő módszereket alkalmazva az osztálytudatot csak kevesen képviselik. Ez az osztályon belüli réteg (amely leginkább az értelmiségből, mint osztályon kívüli rétegből származik) teremti meg az osztály ideológiáját, amely a haladó osztályoknál az Igazság visszatükröződése. Az ideológiák azonban mindig nem-tudatosan ragadták meg az objektív társadalmi törvényeket; először a munkáosztály mozgalma jutott olyan módszerhez (dialektikus materializmus), amely képes felismerni a szükségszerűséget. A munkásmozgalmon belül ezt a jó ideológiát egyedül a bolsevikok képviselték és védték teljes mértéken az elhajlásokkal szemben. Az a fordulat, amelynek során először sikerült az Igazságot közvetlenül és tudatosan megragadni, a világtörténelem teljesen új szakaszát jelenti, sőt tulajdonképpen a történelem igazi kezdetét. Ennek az ideológiának végső győzelme az eddigi történelem legnagyobb tragikumának végét jelenti: az objektum és szubjektum szétválása megszűnik, az egyének végre teljesen önmagukat irányítják, így megszűnik a Mozgató és Mozgatott ellentéte is, a társadalomban eltűnnek az osztályok. De mindehhez a végső győzelem szükséges, mint a bolsevikoknak a szükségszerűségből fakadó történelmi küldetésük folytán minden áron, ha kell terror árán is, el kell érniük, és csak ők érhetik el. "Amikor holttesteken kellett átgázolni, már megbocsássanak, akkor ehhez nemcsak edzett idegekre volt szükség, de marxista tudaton alapuló ismeretekkel is rendelkezni kellett arról az útról, amelyet a történelem számunkra kijelölt." (Buharin: Az orosz értelmiség sorsa)

A kommunizmus pátozsa a jövőbelátás messianisztikus tudatából fakad; magukat az abszolút és végső Igazság birtokosainak tartva, akik végre abszolút jók, a bolsevikok úgy érezték, kötelesek totális hegemóniára törekedni, hogy a lehető legrövidebb idő alatt elérhessen az emberiség a boldogság birodalmába.

A fenti fejtegetéseket jól kifejezi a kortárs résztvevő, Buharin: "Minél nagyobb méretű az a gazdaságon kívüli erő, ami ténylegesen 'ökonomische Potenz' annál kisebbek az átmeneti korszak 'vesztéségei' [...], minél

rövidebb az átmeneti korszak, annál gyorsabban jön létre új alapon a társadalmi egyensúly, és a termelőerők görbéje annál gyorsabban kezd felfelé emelkedni. Ez az erő nem valami empiria feletti, misztikus nagyság: ez a forradalmat végrehajtó osztály ereje, társadalmi hatalma. Ezért teljes mértékben érthető, hogy nagysága elsősorban ennek az osztálynak a szervezettségi fokától függ. A forradalmi osztály pedig akkor a legszervezettebb, amikor államhátként szerveződik meg" (Az átmeneti korszak gazdasága)

Soós Gábor